

27.1.

KESKIVIIKKOSARJA 8

Musiikkitalo klo 19.00

Manfred Honeck, kapellimestari

Nelson Freire, piano

Richard Strauss - Manfred Honeck - Tomas Ille:
Elektra, sinfoninen rapsodia

31 min

VÄLIAIKA 20 min

Ludwig van Beethoven: Pianokonsertto nro 5
Es-duuri op.73 "Keisarikonsertto"

36 min

I Allegro

II Adagio un poco moto (tässä: Andante un poco mosso)

III Rondo (Allegro)

Richard Strauss: Ruusuritari-sarja

22 min

Väliaika noin klo 19.40. Konsertti päättyy noin klo 21.15.

Suora lähetys Yle radio 1:ssä ja verkossa yle.fi/rso.

RICHARD STRAUSS (1864–1949) / KOOSTANUT MANFRED HONECK: ELEKTRA, SINFONINEN RAPSODIA

Richard Strauss eli 1900-luvun alkuvuosina säveltäjänä syvällä pakkomielleiden syövereissä. Joulukuussa 1905 sai Dresdenissä ensi-iltansa Salome, Oscar Wilden näytelmään perustuva ooppera kieroutuneista valtapoliittisista ja seksuaalisista intohimoista, nimihenkilönä 16-vuotias prinsessa, joka loppukohtauksessa pääsee suutelemaan mestatun Johannes Kastajan huulia. Jo valmiiksi sensaatiomainen aihe sai Straussin käsissä vangitsevan, aistillista hurmiota huokuvan asun, ja teoksesta tuli moralistien paheksunnasta huolimatta suurenmoinen menestys.

Hiukan ennen Salomen ensi-iltaa Strauss oli kohdannut toisenkin näytelmän, jonka keskiössä oli pakkomielleiden riivama nuori ylimysnainen. Kyseessä oli Hugo von Hofmannsthalin näytelmä Elektra, johon hän seuraavaksi tarttui. Hän otti yhteyttä Hofmannsthaliin, ja näin sai alkunsa yksi oopperan historian menestyksekkäimmistä säveltäjän ja libretistin yhteistyösuhteista, joka tuotti myöhemmin vielä viisi muuta oopperaa. Elektran ensi-ilta tammikuussa 1909 Dresdenissä ei ollut Salomen veroinen menestys mutta ei myöskään mikään fiasko, ja ajan myötä teoksen arvo tuntuu jatkuvasti vain kasvaneen.

Hofmannsthal perusti näytelmän ja siitä johdetun libreton antiikin myyttiin, jota jo Kreikan kolme suurta tragedian mestaria Aiskhylos,

Sofokles ja Euripides olivat käsitelleet. Hofmannsthalin lähtökohtana oli Sofokleen versio, mutta hän on antanut tapahtumille modernin psykologisen käsittelyn. Elektraa onkin usein verrattu Sigmund Freudin samoihin aikoihin julkaisemiin teorioihin, mutta ei tiedetä, oliko Hofmannsthal vielä näytelmää kirjoittaessaan tutustunut niihin, myöhemmin kyllä.

Elektra on Mykenen kuninkaan Agamemnonin ja Klytaimnestran tytär. Klytaimnestra on rakastajansa Aigisthoksen kanssa murhannut Agamemnonin, ja isäänsä poikkeuksellisen syvästi kiintynyt Elektra on täynnä kostohimoa äitiään ja tämän rakastajaa kohtaan. Lopulta Elektra kokee täyttymyksen, kun hänen veljensä Orestes palaa vuosien poissaolon jälkeen kotiin ja surmaa Klytaimnestran ja Aigisthoksen. Elektra puhkeaa hurmioituneeseen tanssiin ja kaatuu kuolleena maahan.

Jo Salomessa Strauss oli venyttänyt myöhäisromantiikan sävelkieltä lähes äärimmilleen. Elektrassa hän astui vielä pitemmälle, eräänlaiseen esiekspressioonismiin, jolle antaa särmää ajan oloissa häikäilemätön riitasointuisuus ja sielua repivä bitonaalisuus (esimerkkeinä ns. Elektra-sointu, jossa soivat päällekkäin E-duuri- ja Cis-duurikolmisoinnut, tai yhtäaikaiset h-molli- ja f-mollisoinnut). Salomen värikylläiseen aistillisuuteen verrattuna Elektra sai ankaramman,

antiikin tragedian maailmaa huokuvan ilmeen, ja myös teoksen rakenne on tiiviimpi ja keskitetympi kuin Salomessa.

Strauss oli myöhäisromanttisen orkesterin suuri mestari, ja Elektran orkesteriosuus on poikkeuksellisen rikas, alitajunnan syvempien voimien ja painajaisnäkyjen väkevä ilmentäjä. Kaikkien oopperamanagerien kauhuksi Strauss valjasti käyttöönsä yli sadan muusikon jättiläissoittajiston. Hän manaa orkesteristaan esiin sekä vavisuttavia voimapurkauksia että hienostuneempia, sävyjen vivahteilla ja psykologisella syvävaistoisuudella vaikuttavia tehoja.

Manfred Honeckin muokkaama sinfoninen rapsodia Elektrasta on vuodel-

ta 2014. Teoksessa tarvittavan orkestrorinnin on tehnyt säveltäjä Tomas Ille. Lutta orkestrointia ja sovitustyötä on tarvittu jo siksi, että Honeckin versiossa käytetään pienempää orkesteria kuin alkuperäisversiossa, mutta soittajisto on silti yhä varsin suuri. Honeckin versio kestää noin puoli tuntia eli hiukan vajaan kolmanneksen alkuperäisteoksesta. Sen luomaa tiivistelmää voidaan pitää eräänlaisena sinfonisena runona oopperasta ja sen psykologisesta kehityskulusta.

Kimmo Korhonen

LUDWIG VAN BEETHOVEN (1770–1827): PIANOKONSERTTO NRO 5 ”KEISARIKONSERTTO”

Ludwig van Beethoven oli nuoruusvuosinaan aikansa tunnetuimpia pianovirtuooseja. Siitä huolimatta hän kirjoitti vain viisi pianokonserttoa (verrattuna Mozartin kahteenkymmeneen-seitsemään!), mikä luultavasti johtui siitä, että kuulon menetys katkaisi hänen julkisen uransa. Beethovenin konsertoista ensimmäiset nojaavat vielä selvästi siihen soolokonserton malliin, johon suhteellisen uusi teoslaji oli muotoutunut 1700-luvun loppupuolen säveltäjien, erityisesti Mozartin, käsissä. Mutta niin kuin muidenkin genrejen suhteen, Beethoven ei tyytynyt toistelemaan edeltäjiensä repliikkejä,

vaan laajensi konserton mittasuhteita ja ilmaisullisia mahdollisuuksia viitoit-taen tietä vuosikymmeniksi eteenpäin. Toisin kuin Mozartilla, Beethovenin konsertoissa jo ensimmäinen orkesteritutti on dramaattisten tapahtumien näyttämö, jossa harmoniset käänteet ja äkilliset nyanssimuutokset vaihtelevat tiuhaan ja ennalta arvaamattomasti. Kahdessa viimeisessä pianokonsertossaan Beethoven vielä muutti nerokkaasti solistin ja orkesterin välistä suhdetta: hän keksi asettaa pianon lyhyeksi aikaa tarjottimelle heti alkutahdeissa – neljännessä lyyrisenä mottona, viidennessä räjähtävänä arpeggioryöp-

pynä – ja tuoda sen sitten orkesterin esittelyjakson jälkeen takaisin kuin varkain, ilman orkesterin markkeeraavaa kadenssia. Siten hän saattoi jännittää ajatuksellisen kaaren solistin läsnäolosta yli koko ensimmäisen orkesterieksposition imemättä tyhjiin sen draamallisia mahdollisuuksia.

Viides konsertto Es-duuri op. 73 (1809) tunnetaan useissa maissa lisänimellä *Keisari*. Kuten tavallista, lisänimi ei ole säveltäjän itsensä antama (sen takana on tietävästi etydeistään tunnettu Johann Baptist Cramer; erään legendan mukaan taas muuan Napoleonin upseeri olisi teoksen kuultuaan haltioissaan huudahtanut: ”Tuossa on keisari!”, mutta tämä versio on epätodennäköisempi). Myöskään se ei viittaa Beethovenin patronaattiin, vaan teoksen majesteettiseen luonteeseen, sen uljaaseen, briljanttiin pianotekstuuriin ja sotilaallisen ryhdikkääseen avausosan pääteemaan. *Adagio un poco moto* on puolestaan sijoitettu pääsävellajista katsoen varsin kaukaiseen, eeterisen oloiseen H-duuriin. Konserton maagisin hetki on kuitenkin toisen ja kolmannen osan välissä, jolloin finaalin energinen teema kuullaan ensin etäisenä, hiljaisena kaikuna.

Konsertto on omistettu arkkiherttua Rudolphille, Beethovenin oppilaalle, ystävälle ja avokätiselle tukijalle. Rudolphia varten Beethoven kirjoitti myös kadenssit neljään ensimmäiseen konserttoonsa (omissa esityksissään säveltäjä improvisoi ne), kun taas viidennessä konsertossa ei varsinaista erillistä soolokadenssia olekaan. Kuulonsa jo lähes täysin menettäneen säveltäjän sijaan kantaesityksen suoritti

Leipzigissä muuan Friedrich Schneider vuonna 1811, ja seuraavana vuonna sen esitti Wienissä aikansa etevimpiin pianovirtuooseihin kuuluva Carl Czerny. Omituista kyllä, tämä voimallinen teos ilmeisen taitavana esityksenäkään ei herättänyt wieniläisyleisössä sen kummempaa huomiota. Jälkimaailman silmissä viides pianokonsertto on kuitenkin noussut ansaitsemalleen paikalle keisariksi konserttojen joukossa. Se on Beethovenin konsertoista virtuoosisin ja edelleen haaste pianistille kuin pianistille.

Lotta Emanuelsson

RICHARD STRAUSS (1864–1949): RUUSURITARI-SARJA

Elektralla Strauss oli edennyt aivan aikansa modernismin eturintamaan. Hän tajusi nopeasti, ettei halunnut enää edetä pitemmälle, sillä seuraava askel olisi ollut sävellajiien hylkääminen, jonka partaalle hän oli hetkittäin Elektrassa tullut ja jonka hänen puolestaan toteutti Arnold Schönberg oppilaineen. Strauss valitsi toisen tien, ja jo Elektran ensi-illan aikoihin hänen kuultiin toteavan: ”Ensi kerralla aion kirjoittaa Mozart-oopperan”.

Hugo von Hofmannsthal ehdotti Straussille uuden oopperan aiheeksi 1740-luvulle Maria Theresian kauden Wieniin sijoitettavaa komediaa. Strauss ihastui välittömästi ja vastasi: ”Me ryhdymme tekemään sitä. [...] Sinä menet nyt heti kotiin ja lähetät minulle ensimmäisen näytöksen niin pian kuin pystyt.” Strauss tempautui poikkeuksellisen innostuksen valtaan. Hän sävelsi musiikkia sitä mukaa, kun Hofmannsthal pystyi lähettämään hänelle uutta tekstiä, ja kerran hän tuli kiihkoissaan säveltäneeksi yhden näytämöohjeenkin.

Ruusuritarin ensi-ilta Dresdenissä tammikuussa 1911 oli yksi oopperan historian suurimmista riemuvoitoista. Yleisö hurmaantui uudesta teoksesta, ja myös kriitikot olivat haltioissaan. Surkean pieneksi jäi se valittava vähemmistö, joka pettyi Straussin kääntäytyä Salomen ja Elektran rohkeammasta tyylistä perinteisemmältä kuulostavaan ilmaisuun. Ruusuritari levisi muutamassa vuodessa joka puolelle musiikkimaailmaa, Milanon La Scalaan,

Berliiniin, Wieniin, Lontooseen ja New Yorkiin, ja myöhemminkin se on ollut suosituin Straussin oopperoista.

Mihinkään varsinaiseen Mozart-tyyliin Strauss ei Ruusuritarissa kääntynyt. Sen sijaan Hofmannsthalille Mozart ja Figaron häät oli enemmän tai vähemmän tietoinen vertailukohta. Oopperan alussa Marsalkatar on rakkaussuhteessa 17-vuotiaan kreivi Octavianin kanssa. Marsalkattaren serkku, rahvaanomainen paroni Ochs (suom. härkä) on sopinut naimakautasta nuoren Sophie-neidon kanssa. Marsalkattaren ehdotuksesta Octavian käy ojentamassa Sophielle paronin antaman hopearuusun merkiksi tulevasta avioliitosta, mutta Octavian ja Sophie rakastuvat ensisilmäyksellä toisiinsa. Esteet heidän tieltään väistyvät, kun Ochs saadaan huijatuksi ansaan, liehittelemään palvelustyttöä, ja kun Marsalkatar jalomielisesti, ”toinen silmä kosteana, toinen kuivana”, luopuu rakkaudestaan Octavianiin.

Strauss on vastannut vastaa Hofmannsthalin tekstiin lämmintä huumoria, henkevyttä ja nostalgialla huokuvalla musiikilla. Vaikka hän ehkä astuikin askeleen taaksepäin Salomen aistillisesta värikylläisyydestä ja Elektran traagisesta ankaruudesta, on sävelkieli yhä ylenpalttisen rikasta ja paikoin myös varsin kromaattista ja monisäikeistä. Suurin ero onkin siinä, että nyt hän ei vyöryttänyt esiin alitajunnan pimeitä voimia vaan sävelsi komediaa.

Ruusuritarista on esitetty konserteissa useampiakin erilaisia orkesterikoosteita. Niistä kuitenkin vai yksi, ensimmäinen valssisarja (1944), on Straussin omasta kynästä. Silti hän antoi hyväksyntänsä myös tässä kuultavalle Ruusuritari-sarjalle, jonka koostajana pidetään yleisesti puolalaissyntyistä kapellimestaria Artur Rodzińskia. Tämä johti sarjan kantaesityksen New Yorkissa 1944, ja teos julkaistiin seuraavana vuonna.

Ruusuritari-sarja on tauottomaksi sidottu kokonaisuus, joka sisältää muutamien teoksen ydinkohtauksien musiikkia. Sarja alkaa oopperan tavoin Marsalkattaren ja Octavianin lemmentuoksesta. Alkupurkauksen tasaannuttua siirrytään kuuluisaan hopearuusun ojentamiseen ruusua ilmentävien tunnusomaisine huilujen, harpun, celestan ja kolmen viulun korkeudessa kimmeltävine soitusarjoihin. Kun paroni Ochs astuu näyttämölle, musiikki alkaa keinua eloisan wieniläisvalssin tahdissa, jollainen todellisuudessa syntyi vasta 1800-luvun puolella. Sarjan huipentumana on Marsalkattaren, Octavianin ja Sophien hivelevän kaunis trio ja nuorten rakastavien duetto, mutta oopperasta poiketen sarja päättyy uuteen railakkaaseen valssijaksoon.

Kimmo Korhonen

MANFRED HONECK

Itävallassa syntynyt Manfred Honeck aloitti uransa alttoviulistina ja soitti yli kymmenen vuotta Wienin filharmonikoissa ja Wienin valtionoopperan orkesterissa. Kapellimestarin uransa hän aloitti Claudio Abbaddon assistenttina niin ikään Wienissä. Honeck työskenteli myös Zürichin oopperassa, jossa hänelle myönnettiin arvostettu European Conductor's -palkinto. Vuosina 2007–2011 hän toimi Stuttgartin valtionoopperan musiikillisena johtajana. Lisäksi hän on työskennellyt Norjan kansallisoopperan ja Ruotsin radion sinfoniaorkesterin musiikillisena johtajana sekä Oslon filharmonikkojen ja Tšekin filharmonisen orkesterin päävierailijana. Vuodesta 2008 Honeck on ollut Pittsburghin sinfoniaorkesterin musiikillinen johtaja.

Vierailevana kapellimestarina Honeck on johtanut mm. Leipzigin Gewandhaus -orkesteria, Dresdenin Staatskapelle -orkesteria, Amsterdamin Concertgebouw -orkesteria, Wienin, Los Angelesin ja New Yorkin filharmonikkoja, Chicagon ja Bostonin sinfoniaorkestereita. Vuonna 2013 hän debytoi Berliinin filharmonikkojen johtajana ja levytti orkesterin ja viulisti Anne-Sophie Mutterin kanssa Dvořákin teoksia Deutsche Grammophon-levymerkille. Kuluvalla kaudella Honeck johtaa mm. Stuttgartissa, New Yorkissa, Lontoossa ja Amsterdammassa.

Honeck ja Pittsburghin sinfoniaorkesteri ovat levyttäneet mm. Straussin sävelrunoja, Dvořákin, Beethovenin ja Brucknerin sinfonioita. Mahlerin nel-

jännien sinfonian levytys toi Classical Music -palkinnon 2012.

Manfred Honeck on St. Vincent College in Latroben ja Carnegie Mellon -yliopiston kunniajohtaja. Hän on toiminut myös yli kaksikymmentä vuotta saksalaisen International Concerts Wolfegg -festivaalin taiteellisena johtajana.

NELSON FREIRE

Ylistetty pianisti Nelson Freire syntyi Boa Esperançassa, pienessä kaupungissa Minas Gerais'n osavaltiossa Brasiliassa. Hänen vanhempansa havaitsivat varhain Freiren lahjakkuuden ja muuttivat Rio de Janeiroon, jotta poika pääsisi parempaan oppiin. Nise Obinon ja Lucia Brancon ohjauksessa hänestä kehittyikin mestaripianisti jo neljäentoista ikävuoteen mennessä.

Voitettuaan 12-vuotiaana Rio de Janeiron pianokilpailun, hän lähti voitostipendin turvin opiskelemaan Wieniin. 23-vuotiaana Freire debytoi Lontoossa ja New Yorkissa saaden kriitikot ylistämään häntä "koskettimien leijonaksi" ja "kiinnostavimmaksi pianistiksi missä ikäluokassa tahansa". Sittemmin Nelson Freire on kiertänyt maailmaa parhaimpien orkesterien solistina ja esiintynyt niin Valery Gergijevin, Riccardo Chaillyn, Kurt Masurin, David Zinmanin ja Seiji Osawan johdolla.

Nelson Freire levyttää yksinoikeudella DECCA-levymerkille. Hänen levy-

tyksensä on palkittu Diapason d'Or -, Grand Prix du Disque -, Victoire d'Honneur -, Edison Award -, Gramophone Award -, ja Grammy Latino -palkinnolla.

Freire on saanut lukuisia arvostettuja tunnustuksia mm. Rio de Janeiroon, Pariisiin ja Buenos Airesin kaupungeilta sekä Chevalier de la Légion d'Honneur - ja Commandeur des Arts et des Lettres -arvonimet. Häntä kutsutaan säännöllisesti myös merkittävimpien pianokilpailujen tuomaristoon, kuten Chopin -, Tšaikovski - ja Van Cliburn -kilpailuihin.

Useita kieliä sujuvasti taitava Nelson Freire asuu Rio de Janeirossa, jossa hän rentoutuu kiertueidensa välissä.

RADION SINFONIAORKESTERI

Radion sinfoniaorkesteri (RSO) on Yleisradion orkesteri, jonka tehtävänä on tuottaa ja edistää suomalaista musiikkikulttuuria. Orkesterin ylikapellimestari on Hannu Lintu, joka aloitti kautensa syksyllä 2013. RSO:n kunniakapellimestarit ovat Jukka-Pekka Saraste ja Sakari Oramo.

Radio-orkesteri perustettiin vuonna 1927 kymmenen muusikon voimin. Sinfoniaorkesterin mittoihin se kasvoi 1960-luvulla. RSO:n ylikapellimestareita ovat olleet Toivo Haapanen, Nils-Eric Fougstedt, Paavo Berglund, Okko Kamu, Leif Segerstam, Jukka-Pekka Saraste ja Sakari Oramo.

Suurten klassis-romanttisten mestariteosten ohella RSO:n ohjelmisto sisältää runsaasti nykymusiikkia ja orkesteri kantaesittää vuosittain useita Yleisradion tilausteoksia. RSO:n tehtäviin kuuluu myös koko suomalaisen orkesterimusiikin taltiointi kantanauhoille Yleisradion arkistoon. Kaudella 2015–2016 orkesteri kantaesittää kuusi Yleisradion tilaamaa teosta. Lisäksi ohjelmassa on mm. Beethovenin ja Prokofjevin pianokonserttoja, Šchumannin ja Brahmsin sinfonioita sekä Mendelssohnin oratorio Elias. Vieraaksi saapuvat mm. pianistit Murray Perahia, Nelson Freire ja Andrés Schiff, kapellimestarit David Zinman, Tugan Sohijev ja Manfred Honeck sekä sopraano Karita Mattila ja mezzosopraano Anne Sofie von Otter.

RSO on levyttänyt mm. Ligetin, Eötvösin, Nielsenin, Hakolan, Lindbergin, Saariahon, Sallisen, Kaipaisen

ja Kokkosen teoksia sekä Launiksen Aslak Hetta -oopperan ensilevytyksen. Orkesterin levytyksiä on palkittu mm. BBC Music Magazine -, Académie Charles Cros'n ja MIDEM Classical Award -palkinnoilla. Ligetin viulukonserton ja orkesteriteoksia sisältävä levy oli Gramophone-lehden Editor's Choice helmikuussa 2014.

RSO tekee säännöllisesti konserttikiertueita ympäri maailmaa. Kaudella 2015–2016 orkesteri esiintyy Hannu Linnun johdolla Japanissa sekä Itävallassa.

RSO:n kotikanava on Yle Radio 1, joka lähettää orkesterin kaikki konsertit yleensä suorina lähetyksinä niin Suomesta kuin ulkomailtakin. RSO:n verkkosivuilla (yle.fi/rso) voi konsertteja kuunnella sekä katsella korkealaatuisen livekuvan kautta. Konserteista suuri osa myös televisoidaan suorina lähetyksinä Yle Teemalla.